

Бондаренко В. Д., Андрусишин Б. И. Украинские Церкви в системе государственно-церковных отношений в конце XVII - начале XVIII вв.

В статье раскрываются особенности государственно-церковных отношений в период конца XVII – начала XVIII веков.

Ключевые слова: Речь Посполитая, царская Россия, Униатская государство, греко-католическая Церковь, Константинопольский патриарх, Киевская метрополия, Московское духовенство, Русская Церковь.

V. Bondarenko, B. Andrusyshyn Ukrainian Church in state-church relations between late XVII – early XVIII centuries.

The article describes the features of church-state relations during the late XVII - early XVIII centuries.

Keywords: Rzeczpospolita, tsarist Russia, Uniate state, the Greek Catholic Church, Patriarch of Constantinople, Kiev metropolis Moscow clergy, the Russian

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.132.6

*Атаманчук І. В.
Університет Сучасних Знань*

СИСТЕМА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ЯК МОДЕЛЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто питання нормативного розуміння системи права, зокрема визначення місця в цій структурі процесуального права та його складових компонентів.

Ключові слова: правова система, правова норма, процесуальне право, процесуальна норма, правова процедура, юридичний процес.

Питання побудови системи процесуального права та місця процесуального права в системі вітчизняного права, на сьогодні, залишається дискусійним, оскільки серед науковців відсутня єдина точка зору щодо трактування правової категорії “процес”, а звідси витікає різне бачення нормативного наповнення процесуального права. Не дивлячись на те, що вчені не прийшли до однотайної думки щодо поняття процесуального права та його системи, всі вони згодні з тим, що охорона суспільних відносин, захист прав, свобод і законних інтересів, а також вирішення суперечок між суб’єктами – одне з основних завдань держави, яке вона виконує, здійснюючи юрисдикційну та іншу охоронну діяльність, за допомогою норм процесуального права. З огляду на це, в умовах динамічного розвитку сучасної юриспруденції зросла потреба у подальшій розробці наукових положень системи процесуального права. Проблемність та актуальність досліджень системи процесуального права, крім того, зумовлені діалектичною суперечністю її основних рис – стабільності та динамізму. Для того, щоб об’єктивно охарактеризувати категорію “система процесуального права”, необхідно виокремити окремі елементи системи права, які в своїй сукупності утворюють його структуру.

Питання про нормативне розуміння системи права, зокрема про місце в цій структурі процесуального права та його складові компоненти, незважаючи на багатоманітність наукових публікацій і постійну дискусію з даної проблеми, не втрачають актуальності. Одне з останніх спеціальних досліджень проблеми системи процесуального права, осмислення її значення для формування, розвитку і практичного функціонування права було здійснено у 2003 р. у праці О. Г. Лук'янової "Теорія процесуального права", окремим питанням нормативного розуміння юридичного процесу та правової процедури присвятили свої дослідження О. В. Фатхутдінова, О. О. Середа.

Метою статті є з'ясування сутнісних властивостей системи процесуального права, шляхом виокремлення її складових елементів та визначення її місця в загальноправовій системі.

Звертаючись до історії питання, слід звернути увагу на думку Є. Б. Пашуканіса про те, що в ході історичної еволюції правова форма, поступово розвиваючись, досягає диференційованості і визначеності: "Ця вища стадія розвитку відповідає певним економічним та соціальним відносинам. Водночас ця стадія характеризується появою системи загальних понять, що відображають правову систему як єдине ціле" [1, с. 65]. Наведене положення отримало розвиток у правовій науці наприкінці 1970 – напочатку 1980-х років, коли з'явилися праці С. С. Алексєєва, А. М. Васильєва, В. М. Кудрявцева, Н. І. Матузова, Ю. О. Тихомирова, Л. Б. Тіунової, що були спеціально присвячені поняттю правової системи. Заклавши деякі концептуальні основи дослідження даного питання, науковці залишили поза увагою діапазон застосування поняття "правова система": в існуючих визначеннях даного поняття змішуються різні методологічні рівні, відсутні єдині основи, наявна різноманітність наукових поглядів. Зокрема, М. І. Матузов розглядав правову систему як складне, збірне, багатопланове поняття, що відображає всю сукупність юридичних явищ суспільства [2, с. 18].

В інших дослідженнях розуміння правової системи пов'язане з механічним застосуванням концептуального апарату системного аналізу без розкриття правової специфіки предмета. Наприклад, В. С. Жеребкін наводить наступне визначення: "...Під правовою системою слід мати на увазі перед усім набір чи сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих в напрямку поставленої мети частин, тобто підсистем елементів, яка утворює єдине цілісне правове утворення, якому властиві специфічні системні, інтеграційні якості та ознаки інформаційної спрямованості" [3, с. 62]. Інші науковці, по суті, ототожнюють систему права із системою правових норм. Наприклад, Д. А. Керімов характеризує правову систему як об'єктивно зумовлене внутрішнє об'єднання в єдине ціле правових норм та їх поділ на галузі і зауважує, що "вершиною багатосистемності є система права, що складається із підсистем – правових норм, інститутів і галузей [4, с. 278]. При цьому система права – не просто сукупність її підсистем, а система підсистем. Таким чином, формується ієрархія правових систем, що створює струнку побудову правової системності: від основи (система правових норм) через "проміжні поверхні" (система інститутів і галузей права) до її вершини (система права)" [5, с. 253]. Означена точка зору, має лінгвістичне підтвердження: за енциклопедичним словником, система – англ.: system; нім.: System (n); фр.: systeme (m); пол.: system сукупність взаємопов'язаних елементів,

утворюючих єдине ціле [6, с.660].

Л. С. Явич характеризував правову систему як структуровану сукупність окремих правових норм, що включає відносно самостійні утворення (інститути, галузі, групи галузей) [7, с. 43]. Подібну думку, що фактично позбавляє шансів для визнання самостійності поняття “правова система” порівняє з поняттям “система права”, висловив Г. В. Мальцев: “Правова система виступає як внутрішньо поділена ієрархічно побудована цілісність правових норм і правових актів, на основі яких виникають правові інститути і формуються правові уявлення та ідеї” [8, с. 5]. Можна відзначити певні суперечності останнього твердження. По-перше, словосполучення “єдність правових норм і правових актів” не враховує закони формальної логіки, а саме: неприпустимо ототожнювати явища, що відрізняються за природою; по-друге, в даній конструкції визначення автор виводить правові інститути за рамки правової системи.

Інша група авторів (М. І. Матузов, В. К. Бабаєв, В. Н. Протасов) допускають ототожнення понять “правова система” і “механізм правового регулювання”. Таким чином, правову систему можна визначити як сукупність внутрішньо сумісних, соціально однорідних юридичних засобів, за допомогою яких держава здійснює необхідний нормативний вплив на суспільні відносини (закріплення, регулювання, охорона і захист) [9, с. 26]. Підхід до правової системи через характеристику її як “всього правового” можна визнати панівним у правовій науці. Тому, можна погодитися з думкою В. Н. Княгиніна: “Термін “правова система” незалежно від того, який зміст у нього вкладає, використовується для позначення певної правової “тотальності”, що охоплює сукупність всіх правових явищ в її цілісності, незалежно від того, чи це цілісність абстрактної теоретичної моделі правової дійсності, чи цілісність правового життя конкретної країни, нації” [10, с. 14].

У науковій літературі структура правової системи аналізується, як правило, лише в плані елементного складу; теорія правової системи знаходиться на такому рівні наукової розробки, що розкриття навіть її компонентного складу є досить складним завданням. Виділення структури правової системи не може відбуватися довільно, оскільки, як і будь-яка структура, має об’єктивний характер.

Таким чином, структура правової системи являє собою певну частину реальної структури правової сфери суспільного життя, та відображає сукупність взаємозв’язків між її функціональними компонентами. Компонентами системи права є усі види юридичних норм у своїй єдності і погодженості та диференціація їх за галузями, підгалузями та інститутами [11, с. 259].

Основним і первинним складовим елементом структури системи права виступає правова норма – як початкова частинка права, що являє собою вихідний від держави, загальнообов’язковий, формально визначений припис, що виступає державним регулятором суспільних відносин, захищається та охороняється всіма заходами легального державного впливу, аж до примусу. В структурі права взаємодіють два види правових норм – матеріальні та процесуальні. В сучасній теорії права прийнято вважати, що матеріальні приписи первинні, процесуальні – опосередковані, підлеглі матеріальним і спрямовані на їх забезпечення. Відповідно до цього уявлення пріоритет в системі українського права надається нормам матеріального права, які визначають певні варіанти правомірної поведінки і саме з ними пов’язується встановлення

правопорядку в суспільстві. Але належна реалізація матеріальних норм і встановлення правопорядку в значній мірі пов'язані з процесуальними нормами. Саме норми процесуального права дозволяють забезпечити нормальний розвиток суспільних відносин, а коли це з яких-небудь причин не вдалося, вони сприяють витісненню негативних соціальних зв'язків.

Норми вітчизняного процесуального права є первинною “цеглинкою” побудови системи процесуального права України, вони відносяться до різних галузей та різняться характером забезпечення матеріально-правових відносин, здебільшого, мають стабільний зміст і призначення, і в своїй сукупності їх слід розглядати як цілісну, динамічну систему. Таку систему, в науковій літературі, іменують процесуальним правом або, як вважав Горшенев, загальним юридичним процесом.

Вважаємо, що ототожнення вказаних понять може призвести до термінологічної плутанини, звідси виникає потреба в їх розмежуванні. В першу чергу, слід відмітити що, на сьогодні визначення категорії “загальний юридичний процес” в теорії держави і права, залишається дискусійним, хоча концептуальне оформлення понять юридичних процесу і процедури у теорії юриспруденції розпочалося та окреслилось у своїх загальних рисах понад століття тому. Це, у свою чергу, дало привід авторам деяких тлумачних словників розглядати слова “юридичний процес” та “юридична процедура” не у якості похідних від відповідних соціальних категорій, а як такі, що мають відносно відокремлене значення. Ми вважаємо, що слід розглядати юридичну процедуру як елемент процесу, один з його невід’ємних атрибутів, даний підхід підтверджується філософським тлумаченням категорії “процес”: “Процес, як явище об’єктивної дійсності, характеризується діалектичною єдністю перервності та безперервності” [12, с. 423]. Саме таку перервність процесу і репрезентує собою явище процедури.

Оскільки процесуальні норми містяться як в традиційно процесуальних галузях національного права: кримінальний процес, цивільний процес, господарський процес, адміністративний процес, так і в інших галузях, як то конституційне право, фінансове право, трудове право, муніципальне право, митне право, та ін. можна зробити висновок про подібність їх системних властивостей, їх спільність в специфіці призначення, про те, що вони є лише компонентами загальної системи. Спільність призначення процесуальних норм проявлюється в потребі реалізації відповідних матеріальних норм.

Для розуміння системних властивостей чинних процесуальних норм (першого складового компонента системи процесуального права) особливого значення набуває їх класифікація за принципом загальних, спеціальних та виключних норм. Відповідно до загальноприйнятої доктрини, “загальні процесуальні норми” стосуються всіх видів процесуальної діяльності та регулюють процесуальні правовідносини всіх видів судочинства на всіх його стадіях. До “спеціальних процесуальних норм” відносяться норми, які регулюють процесуальні правовідносини тільки в обмеженій сфері. Нарешті, “виключні процесуальні норми” доповнюють загальні та спеціальні норми; при цьому вони встановлюють винятки з правил, передбачених загальними та спеціальними процесуальними нормами.

В рамках традиційно процесуальних галузей простіше прослідкувати підстави об’єднання процесуальних норм в підгалузі та інститути, виходячи з структурної

побудови кодифікованих нормативних джерел. За загальнотеоретичним підходом, процесуальні галузі права визначають процедуру реалізації матеріального права і є похідними від нього, до них відносять цивільне процесуальне право, адміністративне процесуальне право, кримінальне процесуальне право, господарське процесуальне право. Процесуальні галузі права мають свій предмет регулювання, який відрізняється від предмета регулювання матеріальних галузей права. Ним є організаційні відносини, які формуються в результаті діяльності уповноважених суб'єктів, пов'язаної із застосуванням норм матеріального права.

Звісно, що наявність процесуальних норм у вітчизняній правовій системі не обмежується традиційно процесуальними галузями, оскільки процесуальні норми регулюють широкий спектр суспільних відносин і відіграють вельми важливу роль в забезпеченні оптимальних умов правового регулювання, несуть основне навантаження нормативного способу забезпечення законності, гарантування захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. Зрозуміло, що сьогодні неможливо тільки за змістом матеріальних галузей права робити висновок про демократичність правової системи. Такий висновок можна робити і за аналізом кількості процесуальних норм, закріплених в законодавстві та проаналізувавши реальність, ступінь надійності демократичного механізму їх реалізації.

Питання підстав об'єднання процесуальних норм в процесуальні інститути серед матеріально-правових галузей викликає певну спірність. Ряд вчених, зокрема І. А. Галаган впевнені, що влюбій матеріально-правовій галузі наявні процесуальні утворення (інститути) або навіть процесуальні норми, які, будучи укріпленими, в зміст матеріально-правових інститутів, тим не менше, виконують важливі функції процедурного забезпечення реалізації останніх [13, с. 46]. Саме специфічність однієї групи суспільних відносин в порівнянні з іншими є причиною виникнення відповідних нормативно-правових інститутів. Поряд з цим є й інститути, які регулюють одне відокремлене специфічне суспільне відношення або навіть один з його елементів.

Вважаємо, що правовий інститут процесуального права, доцільно розглядати, як відносно невелику спільність норм, специфіка і автономність якої може існувати як в рамках однієї процесуальної галузі права, так і виходити за межі однієї галузі права (це стосується, в першу чергу, матеріальних галузей). При цьому окремі так звані змішані (комплексні) інститути можуть містити норми, характерні для різних галузей права. Наприклад, інститут, що встановлює відповідальність за вчинення дисциплінарних порушень, відноситься до сфери трудового права, оскільки в основі інституту лежать владні повноваження адміністрації підприємства, її компетенція застосовувати дисциплінарні заходи до правопорушників. Однак трудові спори з питань накладення таких стягнень можуть розглядатися судовим органом за правилами цивільно-процесуального законодавства, тобто іншої галузі права. Наявність змішаних інститутів пояснюється тим, що однорідність відносин, які регулює галузь права, зовсім не є стерильною. В ній завжди присутня певна кількість відносин, які відрізняються за сутністю і формою, але близько пов'язані за своїм призначенням. Таким чином, існують інститути традиційно процесуальних галузей права та комплексні (змішані) інститути, як системоутворюючі компоненти процесуального права.

Російська науковиця, О. Г. Лук'янова, вперше, у 2000 році, розглянула

об'єднання норм різногалузевого процесуального права за загальними системоутворюючими ознаками і зробила висновок, що вони займають в структурі права особливе місце – правового блоку, який являє собою вторинне комплексне утворення в структурі права, сукупність правових норм, що регулюють комплекс суспільних відносин об'єднаних близькістю своїх об'єктивних властивостей та методів правового регулювання. Правові норми, що утворюють правовий блок мають свої особливості, але разом з тим об'єднуються єдністю цілей, завдань і функцій в структурі права [14, с. 126].

Можна зробити висновок, що система процесуального права – це певним чином впорядкована система процесуальних норм права. Таке спостереження підтверджує визначення, яке свого часу дав Л. С. Явич. Правова система, писав він – це право кожної країни або міжнародне право, яке розглядається з погляду єдності норм, що його становлять, а також їх підрозділи – відносно самостійні малі та великі групи, що наділені усталеною цілісністю [15, с. 126]. Система процесуального права виступає як модель правового регулювання, що має науковий характер побудови, практичний напрям та мету. Науковість характеру полягає в тому, що система повинна будуватися на основі результатів наукового дослідження закономірностей правового регулювання суспільних відносин, тобто аналізу об'єктивних факторів детермінації суспільних відносин і можливостей їх суб'єктивної модифікації. Практичний напрям і мета виражаються в тому, що її функціонування має за мету підтримання внутрішніх не суперечностей і оптимально регулюючої суспільні відносини системи законодавства. Суттєвою особливістю структури системи процесуального права є її цілісний характер. Система процесуального права, в цілому, є багаторівневою системою, що містить норми права, процесуальні інститути та їх об'єднання, а також інші структурні підрозділи, виокремлення кожного з яких у якості складових компонентів цієї системи зумовлюється диференціацією системи процесуальних правовідносин. Система процесуального права являється вторинним комплексним утворенням в структурі вітчизняного права, складається з сукупності правових норм, що регулюють комплекс суспільних відносин та об'єднуються близькістю своїх об'єктивних властивостей та методів правового регулювання.

Використані джерела:

1. Паиуканис Е. Б. Избранные произведения по общей теории государства и права. – М., 1983. – 342 с.
2. Матузов Н. И. Правовая система развитого социализма // Советское государство и право. – 1983. – № 1. – С. 18.
3. Жребкин В. С. Противоречия при социализме и право. – Владимир, 1972. – С. 62.
4. Керимов Д. А. Философские проблемы права. – М., 1972. – 650 с.
5. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). – М., 2000. – 583 с.
6. Энциклопедичний словник бізнесмена: Менеджмент, маркетинг, інформатика / під заг. ред. М. І. Молдованава. – К. : Техніка, 1993. – 857с.
7. Явич Л. С. Диалектика формы и содержания в праве // Философские проблемы государства и права. – Л., 1970. – 68 с.
8. Мальцев Г. В. Правовая система субъекта Российской Федерации // Материалы научно-практической конференции “Государственность и право республики в составе Российской Федерации”. – Нальчик ; Ростов-на-Дону, 1996. – 549 с.

9. Матузов Н. И. Правовая система и личность. – Саратов, 1987. – 297 с.
10. Княгинин В. Н. Место правовой системы, основанной на законе, среди иных правовых систем. – Екатеринбург, 1992. – 402 с.
11. Кельман М. С. Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. – К. : Кондор, 2008. – 477 с.
12. Філософський словник / під ред. В. І. Шинкарука. – К. : Головна редакція Української Радянської енциклопедії АН УРСР, 1973. – 800 с.
13. Галаган И. А. Процессуальные нормы и отношения в советском праве. – Воронеж, 1985. – 207 с.
14. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права. – М. : Издательство НОРМА, 2003. – 240 с.
15. Явич Л. С. Общая теория права – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1976. – 288 с.

Атаманчук И. В. Система процессуального права как модель правового регулирования.

В статье рассматриваются вопросы нормативного понимания системы права, в частности, определения роли и места в этой системе процессуального права, как сложного комплексного образования.

Ключевые слова: система права, система процессуального права, правовые нормы, правовые институты, отрасли права.

Atamanchuk Irina. The system of judicial right as model of the legal adjusting.

In the article a question is examined about the normative understanding of the system of right, in particular about a place in this structure of the system of judicial right, component components of the system of judicial right.

Keywords: procedural law, procedural and legal regulation, the system of judicial right, legal norms, institute of right, field of law.

УДК 340.13(094.9)(043.3)

Зубенко А. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПОМИЛКИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ АКТАХ: ПОХОДЖЕННЯ ТА ЗАСОБИ УСУНЕННЯ

В статті автор розглянув актуальну тему, яка стосується проблеми виникнення, походження помилок в інтерпретаційних актах. Проаналізовані праці відомих учених, розглянуті їх точки зору на дану проблему та зроблено свій висновок відносно причин появи та засобів усунення правоінтерпретаційних помилок.

Ключові слова: акти тлумачення норм права, правоінтерпретаційні помилки, інтерпретаційна техніка, уніфікація.

Без глибокого розуміння змісту норм права неможлива їх ефективна реалізація, систематизація, формування правової культури та правосвідомості, розроблення та прийняття нових норм. Важливу роль у цьому процесі відіграють акти тлумачення норм права. Вони сприяють точному і правильному застосуванню законодавства, встановленню і підтриманню правопорядку в суспільстві, що пояснюється зростанням впливу цих актів на суспільні відносини та підвищенням їх ролі в механізмі правового регулювання. Тому виникає потреба в активізації досліджень юридичної природи актів тлумачення норм права, а також необхідність спеціального наукового дослідження